धर्म

धर्मविषयक

३२८ समु: ५५ जातिविवेक ... अवतीर्ण

... उमाद घालतें आहे -

" Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai. "

(1)

भिस्तुर्बहिष्कृतः॥ आराधितोगणपतिर्दत्तोस्मैमुकुटोवरः॥ लोकेस्मिन्दुष्कृतंप्राप्तः संकरं कृतवानयं॥
प्रायश्चित्तंतुकर्तव्यंसर्वैरपिनरैः शयं॥४५॥ संसर्गजनितंपापंविततं भूतलेविभो॥ शासितव्यंस्व
यंवाक्येकोन्यच्छासनमर्हति॥४६॥ विप्रवीर्यसमुद्भूतोविद्यावानूध्यानतत्परः॥ कर्मणाकुपथे
नीतस्तस्माद्वाक्यैस्तुशासयेन्॥४७॥ शासि[illegible]तेनाम्नि सिंहस्थेचबृहस्पतौ॥ प्रायश्चित्तंत
दाचक्रुर्हेमाद्रिप्रमुखाद्विजाः॥४८॥ तद्दिन[illegible]तोनैकिप्रयोगोनामतत्स्फुटं॥ महात्मनद्य
तिरव्यातायैर्युक्तंतस्यहस्तगं॥४९॥ इतिहेमा[illegible]प्रबंधेफल्गुनतकाबरवेत्रावंशकथनेनामप्र
थमः॥ हेमाद्रिरुवाच॥ गणराजप्रसादेनकालदोषोनिवारितः॥ अद्यतः पुरंज्ञातिके
द्वैः कर्तव्योममरोच्चते॥५१॥ शासितव्याश्चतेसर्वेयेयेकृष्टोपदेशितः॥ चारान्संप्रेष्यसर्वत्र
यत्रयत्रास्थितास्तुते॥५२॥ आगताः शासनभयात्तेषांदृष्ट्वातदाद्विजाः॥ येषांवेत्रांततरंकार्य

(2)

जातिविवेक
१

श्रीसकलेष्टदेवताभ्यो नमः। अथ जातिविवेकं वृत्तांतं हेमाद्रिपंडितः। खिन्नचित्तः समाहूय गौडाचार्यमादरात्॥१॥ गो-
डाचार्यं प्रयत्नेन समानीय महामतिः। संपूज्य विधिना भक्त्या द्विजानाहूय सर्वतः॥२॥ सर्वान्नत्वा च हेमाद्रिपंडितः पंडिता-
न्वरान्। पप्रच्छ वांछितं तेभ्यः सावधानेन चेतसा॥३॥ अस्मिन्कलियुगे व्यासः पाराशर्योऽभवद्द्विजाः। अष्टादशपु-
४ राणानि व्याख्यातानि पृथक् पृथक्॥ कथिता वंशविस्तारा[illegible] भारतादिषु। ब्रह्मवंशः सोमवंशस्तृतीयकः॥५॥
चतुर्थः शेषवंशाख्य एवं वंशचतुष्टयं। षण्णवतिस[illegible]कुलानां च परंपरा॥६॥ [illegible]पाणां च समाजो नृ[illegible]त्सर्वत्र श्रूय-
ते द्विजाः। ऋषीणां वसुयुग्मानि सहस्राणि तथा कृतं[illegible]रा जनतो वर्णचतुष्टयं चेतरं ह्यब्बाहुरूपदाद्विजेभ्यः। विनि-
स्तं वेदवसु द्विजानां जातिः कुतो भवेत्किल गुर्जराणां। [illegible]क्रमप्रतिलोमभ्यो नानाजातिसमुद्भवः। तत्सर्वं श्रोतुमिच्छा-
मि सर्वेषां मुखपंकजात्॥९॥ ममायं भगिनीसुनुः कृ[illegible]धुनाभवत्। मया तातसुसत्या द्विशिखरादयया त्रिणः॥१०॥
समागतास्तन्मुखेभ्यो प्रष्टव्यः कोस्य वै गुरुः। किमाचरति कुत्रस्थः कथं त्वं शिष्यतां गतः॥११॥ तत्सर्वं श्रोतुमिच्छामि भवतो
सन्निधानतः। इति हेमाद्रिवचनं श्रुत्वा सर्वे द्विजोत्तमाः॥१२॥ गौडाचार्यस्तदा तस्मै पप्रच्छादरतस्तदा। भो भो मुद्गल शिव
कस्त्वाख्यातो देशिकः किं तवास्ति हि॥१३॥ को मंत्रः प्रेद हो तुभ्यं गदितुं सर्वमर्हसि। गौडाचार्यवचः श्रुत्वा मुद्गलः प्राह वि- १

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(2A)

स्मरम्।१४।मुद्गल उवाच। कृष्णनामा गुरुर्मेस्ति यथा कृष्णस्तथैव सः। पीतांबरधरो नित्यं चतुर्बाहुः किरीटवान्।१५।शं
खचक्रगदापद्मवनमालाविराजितः। ब्राह्मणाः क्षत्रियावैश्याः शूद्राश्चान्याश्च जातयः। सेवंते तस्य दासोजे दर्शनं यस्य दु
र्लभं।१६।तन्मुखान्मंत्रलोभश्च दुष्प्राप्यः पुण्ययोगतः। मया प्राप्तः प्रयत्नेन हेमाद्रेर्योगिनेयतः।१७।गोपनीयः प्रयत्नेन
तन्न कथ्यस्त्वया मनुः। गौडाचार्य उवाच। लिखित्वा कागदे पट्टे मनुं मां त्वं प्रदर्शय। मंत्रशास्त्रे लोके पुस्तकानि बहुनि
वा।१८।संति तत्र कृतमंत्राश्च पठिताः पाठिता अपि। तेनै [illegible] लोके किंतु पातस्य हेतवः।१९।विना गुरुमुखान्मो नान्वते
षाग्रहणं मतं। पट्टेऽनस्त्वं विलिख्याशु हेमाद्रिं दर्शय [illegible]। लिलिख पट्टे धनदा मनुं कृष्णमुखोद्भवं। आचार्याय द
दौ पत्रं गृहीत्वा तत्करांबुजे। विलोकयामास तद्द्राय [illegible] हस्ते स्वतदा। हेमाद्रिपंडितकरे ददौ पट्टं स्थितेमनुं।२२
विलोक्य पंडितस्तस्मिं लज्जया नम्र दधोमुखः। गौडा [illegible] नदा आह गंतव्योतस्य मंदिरं।२३।नोचेन्महान् संकरः स्या
दिति मे भाति पंडित। गौडाचार्यवचः श्रुत्वा हेमाद्रिः पंडितस्तदा।२४।भागिनेयसमादाय गौडाचार्याद्विजैः सह। राम
टंकेस भागत्य गोदातीरे स्थितस्तदा।२५।चारं संप्रेषयामास पत्रं दत्वा द्यतत्करे। हेमाद्रिपंडितो दृष्ट्वा वैमनसिकोस
ती।२६।ततो हेमाद्रिणा स्वीयो देवतो ध्यानगोचरः। कृत्वा दिनानि सप्तैव निराहारो जितेंद्रियः।२७।सप्तमे दिवसे रात्रौ म

The Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

(3)

आ नि० क० २

हा गणपतिः स्वयम्। समागत्य प्रसन्नात्मा हेमाद्रिं वचनं ब्रवीत्॥ २८॥ किं मिच्छसि महाबुद्धे देहामि तव वांछितम्। गणेशव
चनं श्रुत्वा सावधानेन चेतसा॥ २९॥ न नाम चरणांभोजं चिंतयामास पंडितः। किं याचे नीयं तु मया येन स्यात्कीर्तिरद्भुता॥ ३०॥
तदांजलिपुटो भूत्वा स्तुत्वा नत्वा पुनः पुनः। सत्कीर्तिं याचयामास ज्ञानं चाद्य त्रिकालकम्॥ ३१॥ सर्वदा सन्निधानं चैं देव
तायास्त्वया मुदा। एतत्त्रयं तु मे देहि प्रसन्नोसि यदा विभो॥ ३२॥ तदा गणेश्वरः प्रीतः प्रददौ च वरत्रयम्। स्वकराम्मोदकं दत्त्वा रि
तितार्थप्रदायकं॥ ३३॥ तस्मै तु मुकुटो दत्तो मया हेमाद्रिपंडिता॥ [illegible]तु तस्त्वद्वियोगे न भविष्यति न संशयः॥ ३४॥ तस्य प्रसाद
तस्ते न सकरो मा द्विजितस्तदा। जगाम पट्टनपुरं प्रतिष्ठानाभिनामकम्॥ ३५॥ युगे स्मिन्नामतो ख्यातं ब्राह्मणैः सह पंडितः।
पूजोपचारान् संगृह्य गतस्तस्याश्रमं तदा॥ ३६॥ कथि[illegible] लोकैश्च हेमाद्रिः समुपागतः। प्रवेशाय तु तेनोक्तः कस्त्वं वे
द्रोवतां तदा॥ ३७॥ प्रविश्य पंडितो धीमान् गौडाचार्यादि[illegible]ह। प्रार्थयामास हेमाद्रिरभ्यंगस्नानपूर्वकम्॥ ३८॥ पूजावि
धानं कर्तव्यमिति मे वर्त्तते मतिः। निवारयामास वेश्री हे[illegible]ते वरम्॥ ३९॥ संकेतमात्राद्युत्थेश्च मुकुटः पातितो भुवि।
तत्क्षणात् द्विभुजो जातश्चकिताः शिष्यसेवकाः॥ ४०॥ भागिनेयस्तदा तेत्र लज्जितो धोमुखो भवत्। तदा सर्वे द्विजज
नाः प्रतिष्ठानात्समागताः॥ ४१॥ हेमाद्रिकथयामास सुचरित्रं तस्य दुष्कृतम्। मायीनामास्य जनको वृद्धश्च पलितो महाचावशाशिव
तस्यायं ज्येष्ठतनुजः कनिष्ठाः संति ते त्रयः। द्वात्रिंशल्लक्षणवती दृष्टा मातंगिनी सुताम्॥ ४३॥ भार्यार्थं वरिता नेन वास्मा २

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

स्मिंस्तु बहिष्कृतः ॥ आराधितो गणपतिस्तेनासौ मुकुटो वरः ॥ ४४ ॥ लोकेस्मिन् दृष्टप्रायः सं
करं कृतवानयं ॥ प्रायश्चित्तं तु कर्त्तव्यं सर्वैरपि न संशयं ॥ ४५ ॥ संसर्गजनितं पापं वि
लेपकृत्वेच्छे विप्रो ॥ ज्ञातिभिस्तव्यमस्य पंचवाक्ये [illegible] च्यशासनमर्हति ॥ ४६ ॥ चित्रवीर्यसमु
द्भूतो विद्वान् ध्यानतत्परः ॥ कर्मणा [illegible] नीलस्तस्माद्वाक्यैस्तु शासयेत् ॥ ४७ ॥
शासितः पंडितेनाद्य सिंहस्थे च बृहस्प[illegible] प्रायश्चित्तं तदा चक्रु हेमाद्रिप्रमुखादि
जाः ॥ ४८ ॥ तद्दिनात्प्रभृति लोके प्रयो[illegible] मतास्फुटं ॥ महात्मने द्युतिख्याताये पु
कुंतस्य हस्तगं ॥ ४९ ॥ इति हेमाद्रिप्रबंधे सद्बालकाबखेनशायंनशाकथनं नाम प्रथमः ॥
॥ ॥ हेमाद्रिरुवाच ॥ गणराजप्रसादेन कालदोषो निवारितः ॥ अतः परं ज्ञाति

(५)

भेदैः कृत्वं व्योमनमरोचते ॥१॥ शासितव्याश्च ते सर्वे येये दृष्टा पदे स्थिताः ॥ चारान्संप्रेष्य
सर्वत्र यत्र यत्रास्थितास्तु ते ॥२॥ आगताः शासनभयात्तेषां दृष्टू लदाद्विजाः ॥ ये
षां वेशांतरं कार्यं जातिभेदप्रकाशनं ॥३॥ मल्लातकरसैस्तेषां वस्त्राणि श्यामकारिनेचु ॥ मुंडकं
नं मस्तकानां च दंडश्चाधोमुखः करे ॥४॥ संस्कारस्तु न वै तेषां न विवाहः परस्परं झोळिका
धारणं वसति ग्रामबाह्यतः ॥५॥ पूजनं तु [illegible] त कुशलांतु देवतं ॥ भागिते यो पदिष्टस्तु मंत्र
श्चाश्चापि प्रकाश्यते ॥६॥ श्रीकृष्णराउळ गो[illegible]ख्यां चे चरणतारणा ॥ अन्योन्य झोळिका योगः
सविवाहाख्य विरधर्मतः ॥७॥ एवं दृष्टैः ज्ञात्वा तु पत्वा बहिर्निष्कासितास्तदा ॥ महानुभावना
मानो माहात्म्ये दुर्लक्षाभयात् ॥८॥ गौडाचार्य पुनः प्राह हे माद्रिपंडितस्तदा ॥ गणेश्वरस्तु मां

३

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

(5A)

३

प्राहमोदकोयंतु देवतं ॥ ९ ॥ अस्य तीर्थप्रयोगेणास्थिस्थितं च पारविष्यति ॥ तत्प्रसादफलं सर्वंद्र
ष्टव्य मरति मे म्हलिः ॥ १० ॥ वस्तुमात्रं समानीतं तीर्थसंप्रोक्ष्य वस्तुषु ॥ वस्तुमात्रस्य संज्ञातास
म्हरद्धः कौतुकावहा ॥ ११ ॥ वस्त्राण्यन्तरनिवर्धनं दत्तं हेमाद्रिणा तदा ॥ पूर्वं यत्तत्तद्येवास्थिव्य
ये ज्ञातेपि कौतुकं ॥ १२ ॥ लोहं समानीय तदा तीर्थसंप्रोक्षणं कृतं ॥ लोहं कांचनतां प्रा
प्तं कौतुकं तदभून्महत् ॥ १३ ॥ गौडाचार्यं त[illegible] हेमाद्रिः पंडिताग्रणी ॥ अतः परं कांचनसं
य सध्य यस्तु विधीतां ॥ १४ ॥ अस्मादि शिखराद्गंगा[illegible]गंगागामिनी ॥ तावत्कूलद्वयेरम्ये सोयाद्रितिर्मंकुर्
ति तैः ॥ १५ ॥ कर्तव्यं च तदाज्ञीर्णप्रसादोद्धारणं पुनः ॥ [illegible]पुरस्तु गीद्धारस्तु तीर्थानां प्रासादोदाच संततिः ॥ १६ ॥
नूतनानां च संभैकार्या यनस्यात्कीर्तिरन्दूता ॥ मांधातृप्रमुखाभूपाः धर्माद्याः पांडवास्तथा ॥ १७ ॥
स्वायंभुवादिमनवः सर्वेप्यस्तंगताः खलु ॥ यशोदेहस्तु येषां वै विद्यते धरणीतले ॥ १८ ॥ ते एव भूमिदेवाश्च

(५)

अमरास्त्विन्नकीर्तिना:॥ सर्वज्ञास्ति गृहे देवाय संरतिस कुलाख्वलु॥१९॥ मूलानां रहितकर्त्तार: कर्तव्यं च हितं तथा॥ पृथि
वीसलिलं तेजो वायुराकाशमेव च॥ सूर्याचंद्रमसौ चैव याजी त्वंकरमूर्त्तय:॥२०॥ येनयाजीपदं लब्धं जीवेन धरणी
तले॥ स एव जीव: मरणो नो चेत्किंविते न च॥२१॥ सिंहव्याघ्रादयसंरतिजन संहारकारका:॥ दुर्गते: करलचु
जन्म नारकं धूतं सुतै:॥२२॥ अतोयं मर्तीयस्य पुत्रस्त मंगल:॥ असाकीर्तिकरो लोके धूछ्र विप्रप्रसंगता:॥
॥२३॥ अस्यापि कीर्तिये नस्यापत्यं स्यं वर्गेण न च [illegible] रोचते॥ कारूजी पंडितश्चाद्य सपत्नीक: सपुत्रक:॥
॥२४॥ भृत्यवर्गेण सहितो ब्रह्मार्द्रियालु सवरं [illegible] काकांवनं मत्तो जीर्णोद्धारस्य हेतुना॥२५॥ जीर्णोद्धार
ध्वंकस्य प्रसादस्य प्रयत्नत:॥ कर्त्तव्य: सागरा [illegible] नकीर्तिर्गरीयसी॥२६॥ इति हेमाद्रिप्रबंधे द्विती
योध्याय:॥ ॥ हेमाद्रिरुवाच॥ इदं कांचनम [illegible] त्स वर्गायं पुन:॥ साहाय्या: पंडिताश्चान्ये पंचविंश
तिरव्यका:॥१॥ प्रासादं प्रथमं तत्र यत्रासिद्धिर्विनायक:॥ वर्त्तते तं वैवं यादोक र्मसिद्धिप्रदं नृणां॥२॥ प्रासा
दं त्र्यंबकस्याथ बधनाय मर्तिं कुरु॥ देवालयं देवतायाः कायाश्च यतः कुरु॥३॥ कुशावर्त्तं पद्मशालां क ४
मेणैव प्रसाधय ~~[illegible]~~॥ पश्चा [illegible] ८

Joint property of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(5A)

तुयास्याभिब्राह्मणैः सह तत्र वै ॥४॥ पृच्छ्या ऊ नस्च्यानग तानूप्रासादंश्च यथावि
धि ॥ विध्यानव्यात्तथैवान्यैर्नूतनार्थीपकेचन ॥५॥ प्राचीनादेवतायत्र नास्तिदेवा
लयं यतः ॥ तत्र तत्र प्रकर्त्तव्यं त्वया देवालयं खलु ॥६॥ देवानां स्थलदेहोयं प्रोक्तः प्रासा
दरूपतः ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन विप्रहा तायया न् ॥७॥ कुरु त्वं सावधानेन येन
कीर्तिरुत्तमा ॥ सवर्ध्यतिच स्वलोके स्वर्गे महीयते ॥८॥ सर्वीकरणासामग्री
परिगृह्य समागमे प्रेषितः स्वयमेवापि जनं समुपागतः ॥९॥ स्वस्थानं पुनरागच्छ गौ
डाचार्यं प्रणम्य च ॥ स्वांस्थितं प्रश्नमपृच्छन्माद्रिप्रस्य भाषत ॥१०॥ भगो त्वमादौ कथय
जातिमाचंतत्तोवद ॥ सर्वेद्वीपप्रमाणं च का जातिः कुत्र तिष्ठति ॥११॥ गौडाचार्यं तत्रचा

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

स्तरं॥ माहेश्वरं॥ भागवतं वासिष्ठं च सविस्तरं॥२६॥ एतान्युपपुराणानि श्टलुसंपादिता
ग्रणे॥ अष्टादशपुराणानि कृत्वा सत्यवतीसुतः॥२७॥ भारताख्यानमखिलं चक्रे
तदुपबृंहितं॥ मनंतरे सर्वेषु द्वापरेषु द्वापरे युगे॥२८॥ प्रादुः करोति धर्मार्थं
पुराणानि यथाविधि॥ मन्वंतरे द्वापरे विष्णुः व्यासरूपेण वर्तते॥ २९॥ अ
ल्पायुषोऽल्पबुद्धीन् विप्रान् ज्ञात्वा कलौ॥ पुराणसंहितां पुण्यां कुरुते सो युगे
स्वयं॥३०॥ स्त्रीशूद्रद्विजबंधूनां न वेदश्रवणं मतं॥ तेषामेव हितार्थाय पुराणा
नि कृतानि वै॥३१॥ व्यासः सत्यवतीसूनुः पुराणानां प्रकाशकः॥ एकोनत्रिंशसंख्ये ६
मन्वंतरे समासे च शृणु सर्वैव शतो ऽपि चे॥ अष्टाविंशतिमं प्राप्ते द्वापरे पंडितापणा॥ ७

Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

दोद्दौणिर्व्यासाक्तविष्यति ॥ ३२ ॥ जातीतास्तु तथा व्यासः सप्तविंशतिरेव हि ॥ पुराण
संहितानां चत्वार स्युर्युगे युगे ॥ ३३ ॥ हेमाद्रिरुवाच : गौडाचार्य महाभागाय्य सोः
पूर्वयुगे युगे ॥ चत्वारस्तु पुराणानां द्वापरे द्वापरे युगेः ॥ ३५ ॥ लेकेतान् ॥ ज्ञातुमि
च्छामि चर्म मार्गप्रवर्तकान् ॥ ३६ ॥ आ[illegible]वाच ॥ द्वापरे प्रथमे व्यस्ताः स्वयं वेदाः
स्वयंभुवा प्रजापतिर्द्वितीये तु द्वापरे [illegible] कार्यकृत् ॥ ३७ ॥ तृतीये चौशनाना
व्यासश्चतुर्थे तु बृहस्पतिः पंचमे स[illegible]विता व्यासः षष्ठे मृत्युस्सकृद्द्राहनः ॥ ३८ ॥ A
पवालदामे पादोवसिष्ठश्चाष्टमे स्मृतः सारस्वतन्नवमो त्रिधामा दशमे स्मृतः ॥
॥ ३९ ॥ एकादशे तु त्रिवृषो भारद्वाजस्ततः परे ॥ त्रयोदशे चान्तरिक्षो धर्मीचा

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(8) पिचतुर्दशो ॥४०॥ त्रय्यारुणिः पंचदशो षोडशो तु धनंजयः ॥ मेधातिथिः सप्तदशो
व्रतीरष्टादशो तथा ॥४१॥ अत्रिरेकोनविंशोथ गोतमस्तु ततः परं ॥ उत्तमश्चै
कविंशोथ हर्यात्मा परिकीर्त्तितः ॥४२॥ वेनो वाजश्रवा सोमशुष्मायण
स्तथा ॥ तृणबिंदुस्तथा व्यासो भार्गवस्तु ततः परं ॥४३॥ ततो शक्तिर्जातुकर्णो
कृष्णद्वैपायनस्ततः अष्टाविंशतिसंख्येयं कथिता ये मया श्रुताः ॥४४॥ इ
ति हेमाद्रिप्रबंधे व्यासनिरूपणं नाम तृतीयोध्यायः ॥ आचार्य उवाच ॥ श्रु
गोलं कथयंत्येके मुकुरोदरसंनिभं ॥ तन्मतं स्फुटमेवादौ शृणुत्वं सावधानतः ॥१॥ ७
यदि समा मुकुरोदरसंनिभा भगवती धरणी तरणिः क्षितेः ॥ उपरि दूरगतो

(8A)

पिपदिन्नमनू क्रिमुनेरेरमैरेरिवनेक्षते।२।अस्य टीकापि लिख्यते। यदि निशाजनकः कनकाचलः किमु तदंतरं
गः सम दृश्यते। उदगयनं ननु मेरुरथांशुमानू कथमुदेति च दक्षिणभागके।३। व्याख्या। पुराणोक्तः समा
आदर्शोदरनिभा के मध्यतेतन्मध्ये मेरुः। परितः जंबुद्वीपं लक्षयोजनव्यासं तद्बहिः लक्षद्वयप्रमाणः
क्षारोब्धिः। ततोन्यद्द्वीपं लक्षद्वयं। ततः समुद्रस्ततोन्यद्द्वीपं द्विगुणं समुद्रो द्विगुणः समुद्रः एवं स
समपुष्करद्वीपं तन्मध्ये मानसोत्तरपर्वतो वलयाकारोस्ति। तन्मस्तके परि लक्षयोजनानंतरे रवि
रथचक्रं विषुवद्दिने भ्रमति। उत्तरगोले तदुत्तरतो दक्षिणे दक्षिणत इति। अत्र युक्तिरुच्यते। यदि
समा भूः एतद्दूरान्तदुपरि दूरतोर विस्तृता हि मेरुः कथं न दृश्यते। यदि मेरुतटाग्निस्स्तस्यार्कस्योद
यस्तर्हि प्राच्यां उत्तरतए वार्कस्योदयेन भवितव्यं। यतो मेरुरुत्तरतः। अथ कथं दक्षिणभागे
उदग्छन्न दृश्यते। अतो भूमेः समतायामिदं नोपपद्यते। भास्कराचार्यैस्तु। लेकाकुमध्येयम

" Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai."

(१) कोटिरस्याः प्राक् पश्चिमे रोमकपत्तनं च। अधः स्थितं सिद्धपुरं तु मेरोः सौम्ये च याम्ये वडवा
नलश्च ।१। यो यत्र तिष्ठत्यवनीतलस्थं मामात्मनमस्या उपरि स्थितं च। स मन्यते तः कुचतुर्थ
संस्था मिथश्च ते तिर्यगिवामनंति ।२। अधः शिरस्काः कुदलांतरस्थाः छायामनुष्या इव नी
रतीरे। अनाकुलास्तिर्यगधः स्थिताश्च ति[illegible]ते तत्र वयं यथात्र ।३। भूमेरर्धं क्षारसिंधो
रुदक्स्थं जंबूद्वीपं प्राहुराचार्यवर्याः। अ[illegible]न्ताद्वीपषट्कं च याम्ये क्षारक्षीराद्यंबुधी
नां निवेशः ।४। पुरी रक्षसां देवकन्याथ[illegible] सितः पर्वतः पर्यली वत्सगुल्मं। पुरीनो
ज्जयिन्याह्वया देवराटे कुरुक्षेत्रमेरू भूव[illegible]न ध्यरेखा ।५। लवणजलधिरादौ दुग्ध
सिंधुश्च तस्मादमृतममृतराशेः श्रीश्च यस्माद्बभूव। महितवरणपद्मः पद्मजन्मादि
देवैर्वसति सकलवासो वासुदेवश्च यत्र ।७। दध्नो घृतस्येक्षुरसस्य तस्मात् मद्यस्य ८

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(9A)

वस्वादुजलस्य चांत्यः।स्वादूदकांतर्वडवानलोसौ पातालले लोकाः पृथिवी पुटानि।८।शाकं
ततः शाल्मलमत्र कौशं क्रौंचं च गोमेदक पुष्करं च। द्वयोर्द्वयोरंतरमेकमेकं समुद्रयोर्द्वी
पमुदाहरंति।९।लंकादेशाद्धिमगिरि[illegible]र्दक हेमकूटोद्य तस्मात् तस्माज्जोन्यो निषध इति
ते सिंधुपर्यंतदीर्घाः।एवं सिद्धादुदग[illegible]श्रृंगवच्छुक्लनीलो व[illegible]र्थाल्ये बीजगुरिह बु
धाश्चोत्तरद्धोति देशात्।१०।भारत[illegible]दंदुदग स्मात् किंनरवर्षमतो हरिव
र्षं।सिद्धपुराच्चनथा कुरुतस्मात्[illegible]हैरण्मय रम्यक वर्षं।११।मा
ल्यवांश्च यमकोटिपत्तनात् रोमकाच किल गंधमादनः।नीलशैलनि
षधावतीच तावंतरालमेन योरिलावृतं च।१२।माल्यवज्जलधि

" Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai. "

(१०) मध्यवर्त्तियत्तुभद्रतुरगंजगुर्बुधाः। गंधशैलजलराशिमध्यगं केतुमाल
कमिलाकलाविदः॥१३॥ अथ व्याख्याक्रमेण श्लोकानां। अत्र भूगो
लस्यार्धमुत्तरं जंबूद्वीपं। तस्य [illegible]ध्ये श्च संधिर्निरक्षदेशः। तत्र ल
कारोमकपत्तनसिद्धपुरं यम[illegible]रिति पुरचतुष्टयम्। भूपरि
धेश्चतुर्थांशांतरे किल कथितं [illegible] तेभ्यः पुरेभ्यः। यस्यां दिशि मे
रुः सोत्तरा। अतो लंकाया उ[illegible]तो हिमवान्नाम गिरिः।
पूर्वापरदैर्घ्योऽस्ति। तस्योत्तरे हेमकूटोऽस्ति सोऽपि समुद्रपर्यंतदी
र्घः। तदुत्तरे निषधः। तेषामंतराले देशी वर्षसंज्ञाः॥ तत्रादौ १

भारतवर्षं ॥ ततो हरिवर्षमिति। एवं सिद्धपुराद्युत्तरतः श्रृंगवान्नाम गिरिः॥ ततः श्वेतगिरिः॥ त
तो नीलगिरिरिति। तेपि सिंधुपर्यंतं दीर्घाः। तेषामंतरं च वर्षाणि। तत्रादौ कुरुवर्षं। तदुत्तरे हि
रण्मयं। ततो रम्यकमिति। अथ यमकोटिपुरादुत्तरतो माल्यवान्नाम गिरिः। स तु निषधनील
पर्यंतं दीर्घः। तस्य जलधेश्च मध्ये भद्राश्ववर्षं। एवं रोमकादुत्तरतो गंधमादनः। तस्य ज
लधेश्च मध्ये केतुमालं एवं निषधनीलमाल्यवद्गंधमादनैरावृतमिलावृतं नाम नवमं खं
डं। सा स्वर्गभूमिः तत्र देवक्रीडागृहाणि। शेषस्वर्गार्थं। अथ मेरुसंस्थानमाह। इह हि मेरुगि
रिः किल मध्यभागः कनकरत्नमयस्त्रिदिवे ॥ यो दृष्टिपाऽसन्न कुपद्मूलकर्णिकेति च
पुराणविदो ननु वर्णयन्ते ॥२५॥ विष्कंभशैलैः खलु मंदरश्च सुगंधशैलो विपुलः सुपार्श्वः।
तेषु क्रमात्संति च केतुवृक्षाः कदंबजंबूवटपिप्पलाख्याः ॥२६॥ जंबूफलामलगलद्रसतः प्रवृत्ता

"Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai."

(११) जंबूनदीरससयुतामृदुभूस्तुवर्णी। जांबूनदं हि तदतः सुरसिद्धसंघाः शश्वत्पिबंत्यमृतपानप
रायणास्ते॥२७॥ वनं तथा चैत्ररथं विचित्रं तेषु प्रसरो नंदननंदने च। धृत्याद्वयं पद्मवतिकं सुरा
णां भ्राजिष्णु वै भ्राजमितिप्रसिद्धं॥२८॥ सरांसि वै तेष्वरुणं च मानसं महाह्रदं श्वेतजलं य
थाक्रमं। स्वस्सुरासारमणाश्रमालसाः सुरारमंते जलकेलिलालसाः॥२९॥ सद्रत्नकांचनम
यं शिखरत्रयं च मेरोमुरारिकपुरारिपुराचितेषु॥ तेषामधः शतमखज्वलनांतकाख्यरक्षां
बुपानिलशशिपुराणि चाष्टौ॥३०॥ व्याख्या [illegible] पंचे वलावृतस्य मध्ये कनकरत्नमयो मेरु
गिरिः॥ कर्णिकाकारः॥ तद्देवदेवानामालयः॥ तत्र मेरो उपरि शिखरत्रयं॥ तेषु शिखरखर
त्रयेषु मुरारेः ब्रह्मणः॥ पुरारेः पुराणि संति॥ शिखराणामधः समंतात् इंद्रादिलोकपाला
नां पुराणि संति। मेरोर् विष्कंभशैलाः इत्याधारपर्वताः। यस्यां दिशि यमकोटिस्तद्दिक् १०

प्रभृतिमंदरस्सुगंधशैलविपुलसुपार्श्वदिक्षुसंति। मंदरेकदंबः केतुवृक्षः। चैत्ररथंवनं। अ
रुणोदंसरः। गंधमादनपर्वतेकेतुवृक्षोजंबुः॥ येनेदंजंबूद्वीपमुच्यते॥ नंदनंवनं। मानसं
सरः। विपुलशैलमस्तकेवटवृक्षाः। धृतिर्वनं। महाह्रदंसरः। सुपार्श्वमस्तकेकेतुवृक्षः॥
पिप्पलः। वैभ्राजंवनं। श्वेतोदंसरः। शेषंस्पष्टं। भारतस्यापिमध्येनवखंडानिसंति। सप्तकु
लाचलाश्च। ऐंद्रंकसेरुश्चाकलंकित्तनाम[illegible]मन्यद्गभस्तिमंदतश्चकुमारिकाख्यं। ना
गंचसौम्यमिह वारुणमस्यखंडंगांधर्वसं[illegible]ते भारतवर्षमध्ये॥ २७॥ वर्णव्यवस्थिति
रिहैवकुमारिकाख्ये। शेषेषुचांत्यजजनानिवसंतिसर्वे॥ माहेंद्रशुक्तिमन्मलयर्क्षकपा
रियात्राः सह्यः सविंध्यइहसप्तकुलाश्च॥ २८॥ भल्लौकाख्याद्दक्षिणोर्ध्वंक्षदेशात्तत्रस्मा
त्सौम्याख्यंभुवःस्वश्चमेरुः। लभ्यःपुण्यैःस्वेमहःस्याज्जनोनोतोनल्पान्नल्पैःस्वैस्तपःस

Joint project of the Rajawade Samshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

मूळ प्रत पाहण्यासाठी संपर्क

इतिहासाचार्य वि.का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे

राजवाडे पथ, गल्ली नं. १, धुळे-४२४००१ (महाराष्ट्र)

दूरध्वनी क्रमांक (०२५६२) २३३८४८

Email ID : rajwademandaldhule@gmail.com